

האם צריך לתכנן מרחבים ציבוריים בערים הבדואיות?

תגובה להרצאתה של אדר' יערה רוזנר- מנור בסמינר המכוני " "המרחב כדובר: מרחב ציבורי ותהליכי תכנון משתף בכפרים הבדואים בנגב"

אלה גיל

אדר' יערה רוזנר- מנור היא אדריכלית ומתכננת ערים, החוקרת בעבודתה נושאים הקשורים לתכנון ערים כמערכות מורכבות. בהרצאתה בסמינר המכוני היא הציגה את עבודתה כחלק מהמהלך להסדרת הכפרים הבדואים הלא- מוכרים בנגב.

מאז שנות ה-60 ועד היום נעשו מהלכים שונים ששאפו להשלים את תהליך ההסדרה. אם בעבר עיקר המאמץ היה בניסיון להעביר את התושבים אל הערים הקיימות, בשנות ה-2000 השתנה הלך הרוח ואומצה, גם בקרב הרשויות, גישה של הסדרת הכפרים במקום.

בהרצאה תיארה יערה את שיטת התכנון המובילה את צוות התכנון אותו היא מלווה (ארי כהן) ואת הדפוסים שעיצבו ומעצבים את המבנה החברתי והפיזי של הכפרים, שהתגלו כחלק מתהליך העבודה עם הקהילה הבדואית. דפוסים אלו יכולים להיות או חברתיים.

אחת הסוגיות המעניינות ביותר שהוצגו הייתה זו של המרחב הציבורי או ליתר דיוק, היעדרו של המרחב הציבורי: חלוקת הנחלות ההיסטורית בין השבטים והקואליציות של לפני '48, זו שבמידה רבה קיימת בתודעתם ומנחה את פעולתם של הבדואים בנגב, היא מפה הרמטית. כלומר- אין בה שטחים "ריקים", שלא שייכים לאיש. במילים אחרות, המקום בו רמת הציבוריות היא הגבוהה ביותר היא הגבול בין שתי נחלות. לא קיימות רמות ביניים, לא קיימים מרחבים ציבוריים.

בראי התכנון המערבי, המחשבה על תכנון ללא מרחב ציבורי היא כמעט בלתי נתפסת- מהי בעצם עיר ללא מרחב ציבורי? כיצד מתקיימת חברה ללא מקומות ציבוריים? שאלות אלו הובילו אותי לתהות- מהו בעצם המרחב הציבורי? ולמה הוא חשוב כל כך?

היסטורית, הרעיון של ציבורי ושל מרחב ציבורי הולך יד ביד עם רעיון עתיק לא פחות- דמוקרטיה. האידאה של המרחב הציבורי היא של המקום בו ניתן לתרגל דמוקרטיה במובנה הישיר ביותר, מקום של מפגש בין קבוצות אוכלוסייה, "מקום השייך לכולם", בו צומחות ומתעצבות תנועות חברתיות וזרם לפעילות פוליטית. אולם לאורך ההיסטוריה, ניתן לראות כי כמעט תמיד הודרו- ומודרות - קבוצות אוכלוסייה מהמרחבים הציבוריים, בהתאם להדרתם ממרכזי קבלת ההחלטות ובד"כ על בסיס מגדרי, גזעי או מעמדי.

אם כך, כיצד פוגש הרעיון של מרחב עבור ובשליטת ה"ציבור" - חברה שבטית, דתית מאוד, היררכית ולא דמוקרטית?

בירושלים לדוגמה, ניתן לראות קונפליקטים דומים בניסיון לתכנן מרחבים ציבוריים עבור הקהילה החרדית: לאחרונה סיימתי להוביל תהליך קהילתי בחצר חרדית בשכונת נחלאות. התהליך, שכלל מפגשים קבועים עם קבוצת נשים מהשכונה, עסק בהתערבות רכה מאוד בחצר הפנימית המשמשת כ- 20 משפחות. לאורך התהליך כולו שמת'י לב לדיסוננס שבין בעלי הסמכות על המרחב לבין אלה המשתמשים בו: החצר היא בבעלות של ועד השייך למוסד חרדי. מקבלי החלטות הם גברים, מבוגרים ואשכנזים, חלקם כנראה מעולם לא ביקרו בחצר. לעומת זאת המשתמשים- ליתר דיוק המשתמשות, הן נשות החצר וילדיהן, שהתשתיות הקיימות במרחב לא משרתות אותן כלל. בהקשר החברתי הרלוונטי, חלוקה זו נראית טבעית עד כדי כך שאותן נשים לא העלו על דעתן להתערב בעיצוב המרחב ואף הגיבו בפחד רב לכל רעיון של שינוי פני החצר, עד כדי כך שהודיעו כי בשלב הביצוע הן לא מוכנות שיוודע שהיה להן כל קשר לתהליך!

הבחירה שלי בהינתן נקודת פתיחה זו הייתה להימנע ממצב של קונפליקט, מתוך הבנה כי עצם מעורבותן של הנשים בתהליך תכנון המרחב בשיתוף המינהל הקהילתי מהווה שינוי רדיקלי בתפיסתן את מקומן במרחב ובחברה. גם במחיר של פרויקט מוצלח פחות כלפי חוץ, חשתי צורך לייצר תוצר שיהיה "קל לעיכול" כלפי פנים, על מנת לעודד תהליכים עתידיים.

אין ספק שלא ניתן להשוות פרויקט של צבע וגינון בחצר חרדית בירושלים, לבעיה הכואבת של הסדרת הישובים הבדואים הלא מוכרים בנגב. אולם, ייתכן שמשותף לשתי הסוגיות, המעורבות בתהליך התכנון כתנועת נגד למנגנוני הדרה. בתהליך זה, לעתים קרובות אנו נדרשים להחלטות שנראות כמעט חסרות הגיון מתוך ההקשר המערבי שבו אנו חיים. לעתים משתלם לקבל החלטות כאלה ולייצר "מרחבים ציבוריים" (גם אם לא פיזיים), שיפעלו כמרחבים מעודדי דמוקרטיה וייצרו מערכת חוקים וחלוקת כוח שונות, שיזינו את עצמן בעתיד.